

Уредници / Editors:
др Александар Јевтић
мр Борко Драшковић

Удружење урбаниста Србије
Serbian Town Planners Association

ЗДРАВИ ГРАД
е-ПРОСТОР - НОВИ ИНФОРМАЦИОНИ СИСТЕМ КАТАСТРА НЕПОКРЕТНОСТИ
НОВИ ОБЛИЦИ ТУРИЗМА
ДИГИТАЛИЗАЦИЈА ЈАВНИХ ПРОСТОРА

HEALTHY CITY
e-SPACE – NEW REAL ESTATE CADASTRE INFO-SYSTEM
NEW FORMS OF TOURISM
DIGITALIZATION OF PUBLIC SPACES

Врњачка Бања, 19-21. мај 2022.

УДРУЖЕЊЕ УРБАНИСТА СРБИЈЕ
SERBIAN TOWN PLANNERS ASSOCIATION

РЕПУБЛИЧКИ ГЕОДЕТСКИ ЗАВОД
REPUBLIC GEODETIC AUTHORITY

МЕЂУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЈА
18. ЛЕТЊА ШКОЛА УРБАНИЗМА
И ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

INTERNATIONAL CONFERENCE
18TH SUMMER SCHOOL OF URBANISM
AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

ЗДРАВИ ГРАД

**Е-ПРОСТОР-НОВИ ИНФОРМАЦИОНИ СИСТЕМ КАТАСТРА
НЕПОКРЕТНОСТИ**

НОВИ ОБЛИЦИ ТУРИЗМА

ДИГИТАЛИЗАЦИЈА ЈАВНИХ ПРОСТОРА

HEALTHY CITY

E-SPACE – NEW REAL ESTATE CADASTRE INFO-SYSTEM

NEW FORMS OF TOURISM

DIGITALIZATION OF PUBLIC SPACES

Врњачка Бања, 19-21. мај 2022.

Група аутора: I ЗДРАВИ ГРАД / II Е-ПРОСТОР-НОВИ ИНФОРМАЦИОНИ СИСТЕМ КАТАСТРА НЕПОКРЕТНОСТИ / III НОВИ ОБЛИЦИ ТУРИЗМА / IV ДИГИТАЛИЗАЦИЈА ЈАВНИХ ПРОСТОРА

- Издавач:** Удружење урбаниста Србије, Београд
- За издавача:** др Александар Јевтић, председник Удружења урбаниста Србије
- Уредници:** др Александар Јевтић
мр Борко Драшковић
- Рецензенти:** др Злата Вуксановић Мацура, САНУ, Географски институт „Јован Цвијић“
Доц. др Малина Чворо, Архитектонско-грађевинско-геодетски факултет, Бања Лука
Доц. др Данијела Миловановић Родић, Архитектонски факултет Београд
- Научни одбор:** Проф. др Александра Ђукић, председник, Архитектонски факултет Београд, УУС
др Александар Јевтић, председник Удружења урбаниста Србије
Др Игор Марић, Матична секција архитектата ИКС, СИТС
Доц.др Ратка Чолић, Архитектонски факултет Београд
мр Ђорђе Милић, Министарство грађевинарства, саоб.и инфраструктуре
Мр Борко Драшковић, директор Републичког геодетског завода
Др Божидар Манић, Институт за архитектуру и урбанизам Србије
Др Злата Вуксановић Мацура, Географ.институт“Јован Цвијић“ САНУ
Доц.др Малина Чворо, Архитектонсо.граф.геод.факултет, Бањалука
Др Дејан С.Ђорђевић, Министарство грађ.саобраћаја и инфраструктуре
Мр Миодраг Ференчак, Удружење урбаниста Србије
Проф.др Драган Коматина Архитектонски факултет Подгорица
Проф.др Нусрет Мујагић, Универзитети у Сарајеву и Тузли
Др Жаклина Ангеловска, Комора архитектата и инж. С.Македоније
Доц. др Милена Динић Бранковић, Грађ.архитект. факултет, Ниш
Проф.др Марија Маруна, Архитектонски факултет Београд
Доц.др Данијела Миловановић Родић, Архитектонски фак. Београд
Проф.др Дарко Реба, Департмана за арх. и урбанизам ФТН, Н. Сад
Мр Душан Минић, Удружење урбаниста Србије
Др Бранислав Антонић, УУС, Архитектонски факултет Београд
Др Марија Лалошевић, Убанистички завод Београда
Др сц.Денис Амбруш, Свеучилиште у Ријеци, Грађевински факултет
Др Верољуб Трифуновић, УУС, Удружење урбаниста Србије
Проф.др Весна Златановић Томашевић, Удружење инжењера Београда
Проф.др Невена Васиљевић, Шумарски факултет, Београд
- Организационо-програамски одбор:** Зоран Д. Јовановић, председник, Републички геодетски завод, УУС
Татјана Симоновић, Удружење урбаниста Србије, ИКС
Светлана Јаковљевић, Удружење урбаниста Србије
Милка Павловић, Рума,Удружење урбаниста Србије
Славица Ференц, Шабац, Удружење урбаниста Србије
Лидија Николић Стефановић, ЈП Завод за урбанизам Ниш
Марија Пауновић Милојевић, Инфоплан, Аранђеловац, УУС
Марина Благојевић, Лепосавић, Удружење урбаниста Србије
Гордана Недељковић, Крушевац, Удружење урбаниста Србије
Ивана Јоксимовић, Лесковац, Удружење урбаниста Србије
- Технички уредник:** Светлана Јаковљевић
- Дизајн корица:** Јасна Марићевић
- Тираж:** 300 примерака
- Штампа:** УНИГРАФ, Ниш
- Година:** 2022.
- ISBN:** ISBN-978-86-84275-45-7

ЗБОРНИК РАДОВА ЈЕ ШТАМΠΑМ УЗ ПОДРШКУ ИНЖЕЊЕРСКЕ КОМОРЕ СРБИЈЕ

ИЗДАВАЧ ЗАДРЖАВА СВА ПРАВА: РЕПРОДУКЦИЈА НИЈЕ ДОЗВОЉЕНА

I ЗДРАВИ ГРАД	1
<i>мр Миодраг Ференчак</i> ШЕСТ КЛАСИЧНИХ ТАЧАКА ЗА ЗДРАВИЈИ ГРАД	3
<i>Проф. др Александра Ђукић, др Јелена Марић, др Бранислав Антонић, Растко Чугаљ</i> ЗДРАВА МЕСТА: УТИЦАЈ ОТВОРЕНИХ ПРОСТОРА НА УНАПРЕЂЕЊЕ ЈАВНОГ ЗДРАВЉА У УРБАНИМ СРЕДИНАМА	15
<i>др Јасна Гузијан, мр Синиша Цвијић</i> УРБАНО ПЛАНИРАЊЕ У ЦИЉУ УНАПРЕЂЕЊА ЗДРАВЉА-ПРИМЕР БАЊЕ СЛАТИНЕ КОД ЛАКТАША ...	23
<i>мр Аница Теофиловић, мр Андреја Тутунџић, Весна Шабановић, Катарина Чавић Лакић</i> ЕКОЛОШКИ ИНДЕКС: УРБАНИСТИЧКИ ПАРАМЕТАР КА АДАПТАЦИЈИ КОМПАКТНОГ ДЕЛА ГРАДА НА КЛИМАТСКЕ ПРОМЕНЕ	29
<i>Илија Губић, Жозефина Малонза, Анируд Рајашекар/Ilija Gubić, dr Josephine Malonza, Anirudh Rajashekar</i> СТРАТЕГИЈЕ ПАМЕТНИХ ГРАДОВА РУАНДЕ ЗА ЕФИКАСНИЈЕ ПРУЖАЊЕ УРБАНИХ УСЛУГА / RWANDA'S SMART CITY STRATEGIES FOR EFFECTIVE URBAN SERVICES DELIVERY	37
<i>Илија Губић, Кристијан Бенден / Ilija Gubić, Christian Benden</i> ИНИЦИЈАТИВЕ ЗА ЈАВНЕ ОТВОРЕНЕ ЗЕЛЕНЕ ПРОСТОРЕ ЗА ЗДРАВИЈИ УРБАНИ ЖИВОТ У РУАНДИ / PUBLIC OPEN GREEN SPACE INITIATIVES IN RWANDA FOR HEALTHY LIVING IN CITIES	45
<i>Весна Теофиловић</i> ИНОВАТИВНИ РАЗВОЈНИ КОНЦЕПТ У УРБАНИСТИЧКОМ ПЛАНИРАЊУ И ЊИХОВА ПРИМЕНА НА ПРИМЕРУ DOUGHNUT МОДЕЛА	53
<i>Проф. др Александра Ђукић, др Бранислав Антонић, др Јелена Марић</i> МАЛИ ГРАДОВИ У СРБИЈИ: ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ КАО ПУТОКАЗ У БУДУЋНОСТ	63
<i>Проф. др Весна Златановић Томашевић</i> ПЛАНИРАЊЕ ПРОСТОРА, ЕКОЛОШКИ И ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ	73
<i>др Марија Лапошевић</i> МОДЕЛИ СПРОВОЂЕЊА ПЛАНСКИХ РЕШЕЊА ОБЈЕКТА ВИСОКОГ ОБРАЗОВАЊА НА ПОДРУЧЈИМА ПРОСТОРНО КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКИХ ЦЕЛИНА - НОВА ИСКУСТВА БЕОГРАДА	79
<i>др Томислав Ђорђевић</i> УРБАНИЗАМ ЗАСНОВАН НА ПРИРОДНИМ РЕШЕЊИМА	91
<i>Милијана Петковић Костић, Мара Рашковић</i> ПАРКОВСКЕ ПОВРШИНЕ У ФУНКЦИЈИ РАЗВОЈА ЗДРАВОГ ГРАДА (ПРИМЕР ПРВЕ ИЗМЕНЕ И ДОПУНЕ ПЛАНА ГЕНЕРАЛНЕ РЕГУЛАЦИЈЕ ПОДРУЧЈА ГРАДСКЕ ОПШТИНЕ МЕДИЈАНА ("СЛУЖБЕНИ ЛИСТ ГРАДА НИША", БР.105/2015, 26/2018, 35/2021 И 129/2021)	101
<i>Душан Миладиновић, др Биљана Врбашки, Јелена Ровчанин, Смиљана Гигић</i> УРБАНИСТИЧКИ АСПЕКТ ПРИЛАГОЂАВАЊА ГРАДА НОВОГ САДА КЛИМАТСКИМ ПРОМЕНАМА ЗЕЛЕНА АРХИТЕКТУРА У ЕРИ КЛИМАТСКИХ ПРОМЕНА	109
<i>др Љиљана Стошић Михајловић, Марија Михајловић</i> ПРИМЕНА КОНЦЕПТА БИОКЛИМАТСКОГ ПРОЈЕКТОВАЊА И ПЛАНИРАЊА ЗДРАВИХ ГРАДОВА У ЦИЉУ ПРЕВЕНЦИЈЕ ЕМИСИЈЕ ПОЛУТАНАТА	115
<i>Ненад Урошевић</i> ИЗГРАДЊА ТРАНСФЕР СТАНИЦЕ И РЕЦИКЛАЖНОГ ДВОРИШТА НА КАТАСТАРСКОЈ ПАРЦЕЛИ 493/56, КО СМЕДЕРЕВО	121
II Е ПРОСТОР – НОВИ ИНФОРМАЦИОНИ СИСТЕМ КАТАСТРА НЕПОКРЕТНОСТИ	129
<i>Јелена Матић Вареница, Александра Симић, Владимир Расулић, Слободанка Тодосић</i> ПРАЂЕЊЕ ИЗГРАДЊЕ ОБЈЕКТА У СРБИЈИ У ПЕРИОДУ 2015-2021 ЗА ИНФОРМИСАНО ОДЛУЧИВАЊЕ	131
<i>др Љиљана Живковић, Филип Петровић, Јелена Томић</i> КА ИНТЕГРАЛНОМ ПЛАНИРАЊУ И УПРАВЉАЊУ ОДРЖИВИМ РАЗВОЈЕМ ПРОСТОРА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ: КОНЦЕПТ Е-ПЛАН КАО ДЕО СИСТЕМА Е-ПРОСТОР	137

Садржај

<i>Саша Рикановић, Вања Шимунић, Марина Јовановић Миленковић, Давор Ђуран, Немања Паунић</i> РЕГИСТАР РИЗИКА ОД КАТАСТРОФА КАО СИСТЕМ ЗА ЕФИКАСНО И ХАРМОНИЧНО УПРАВЉАЊЕ РИЗИЦИМА – НАДГРАДЊА КРОЗ Е-ПРОСТОР	147
<i>Ивана Штрбац, др Марина Јовановић Миленковић, Бојан Теодосијевић</i> МАСОВНА ПРОЦЕНА ВРЕДНОСТИ НЕПОКРЕТНОСТИ И ИНВЕСТИЦИОНЕ ЛОКАЦИЈЕ КАО ПОДРШКА РАЗВОЈУ ПРИВРЕДНИХ АКТИВНОСТИ – ХАРМОНИЗАЦИЈА СА ДРУГИМ ЕЛЕМЕНТИМА Е-ПРОСТОРА	155
<i>Ана Милосављевић, Милош Кнежевић, Бојана Неговановић, Марина Кањо</i> ОРГАНИЗАЦИЈА И КОМУНИКАЦИЈА КАО КЉУЧНА КОМПОНЕНТА У ЦИЉУ ПОСТИЗАЊА УСПЕШНИЈЕГ И КВАЛИТЕТНИЈЕГ РАДА У РЕПУБЛИЧКОМ ГЕОДЕТСКОМ ЗАВОДУ	163
III НОВИ ОБЛИЦИ ТУРИЗМА	169
<i>др Денис Амбруш</i> ТРЖИШИЗАЦИЈА ОТОКА ЦРЕСА – ПЛАНИРАЊЕ КАМПА УЗ КУЛТУРНУ БАШТИНУ НАСЕЉА ЛУБЕНИЦЕ	171
<i>др Александра Ђукић, др Бранислав Антонић, Вељко Дмитровић, Растко Чугаљ</i> КОРИШЋЕЊЕ Е-ИЗВОРА ПОДАТАКА У АНАЛИЗИ ТУРИСТИЧКОГ ПОТЕНЦИЈАЛА ИСТОРИЈСКОГ ЈЕЗГРА „ВЕНАЦ“ У СОМБОРУ	177
<i>Миланка Васић, др Александар Кековић, др Ана Момчиловић Петронијевић</i> ОДРЖИВИ РУРАЛНИ ТУРИЗАМ У ЈУГОИСТОЧНОЈ СРБИЈИ КАО ИНСТРУМЕНТ РАВНОМЕРНОГ РУРАЛНОГ РАЗВОЈА	187
<i>Јелена Ђорђевић</i> КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ У РАЗВОЈУ ТУРИЗМА: НОВ ЈАВНИ ПРОСТОР ИСПРЕД „БЕОГРАДСКЕ КАПИЈЕ“ НИШКЕ ТВРЂАВЕ	195
<i>Мирвета Ваљаревић</i> НОВИ ПРИСТУП ВИЗИЈИ, УРБАНИСТИЧКОМ ПЛАНИРАЊУ, САДРЖАЈНОСТИ И ОБЛИКОВАЊУ ТУРИСТИЧКИХ КОМПЛЕКСА У СКЛАДУ СА САВРЕМЕНИМ ТЕНДЕНЦИЈАМА У ТУРИЗМУ	205
<i>мр Борка Протић</i> ГРОБЉА КАО ТУРИСТИЧКА АТРАКЦИЈА – ЈЕВРЕЈСКО СЕФАРДСКО ГРОБЉЕ У БЕОГРАДУ	209
<i>др Дарко Полић</i> ЗОНЕ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА УЗ ПРИОБАЉЕ НОВОГ САДА И ПЕТРОВАРАДИНА – НОВИ ТУРИСТИЧКИ ПРОИЗВОД ГРАДА	221
IV ДИГИТАЛИЗАЦИЈА ЈАВНИХ ПРОСТОРА	227
<i>Ксенија Радовановић, др Данијела Миловановић Родић, Ана Граовац, Љубица Славковић, Јелена Јеринић, др Марија Маруна, др Јасмина Ђокић</i> РАЗМЕРЕ Е-ПРОСТОРА: ИМА ЛИ МЕСТА ЗА ЈАВНОСТ? КРИТИЧКА АНАЛИЗА ПРЕДЛОГА КОНЦЕПТА ПОЛИТИКЕ О РЕФОРМИ Е-ПРОСТОРА И РЕФОРМИ ПРОСТОРНОГ И УРБАНИСТИЧКОГ ПЛАНИРАЊА У РС	229
<i>Александра В. Милошевић</i> Е-ПАРТИЦИПАЦИЈА И РАЗВОЈ ВИРТУЕЛНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У УРБАНИСТИЧКОМ ПЛАНИРАЊУ	239
<i>Срђан Зорић</i> УПОТРЕБА БИГ ДАТА У УРБАНИМ СИСТЕМИМА У КОНТЕКСТУ ЗАКОНСКИХ ОКВИРА ЗАШТИТЕ ПРИВАТНОСТИ И ПОДАТАКА О ЛИЧНОСТИ	247
<i>Лука Сабљић, Милан Копања</i> РАЗВОЈ И ЗНАЧАЈ ВЕБ-ГИС СИСТЕМА КАО ПОДРШКЕ У НАПРЕДНОМ УПРАВЉАЊУ ГРАДОМ	253
<i>Зоран Стојановић</i> ЗД ВИЗУАЛИЗАЦИЈА ГЕОПРОСТОРНИХ ПОДАТАКА БЛОКА ТЕХНИЧКИХ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ ...	261

Ас. др Бранислав Антонић, д.и.а.¹
Проф. др Александра Ђукић, д.и.а.²
Ас. др Јелена Марић, д.и.а.³

МАЛИ ГРАДОВИ У СРБИЈИ: ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ КАО ПУТОКАЗ У БУДУЋНОСТ

TOWNS IN SERBIA: THE CURRENT STATE AS A GUIDEPOST FOR THE FUTURE

Урбано опадање није више новина у савременој урбанизацији. Међутим, од кад је успостављен концепт градова у опадању, највећи број изучаваних примера су били бивши изразито индустријски градови где се услед опадања индустрије десио и пад броја становника. Примери других градова нису до сада привукли већу пажњу. Тема овог рада је сагледавање урбаног опадања из угла градића у Србији који никада нису били права средишта индустрије, али су као седишта општина били или су још увек средишта окупљања за сеоско окружење. Тема је локално значајна и зато што је у Србији дуго негована традиција великог броја градића и варошица, која се последњих деценија изгубила. Радом ће нагласити разлика између бивших и садашњих градића-седишта општина, како би се уочило да ли је улога седишта општине, макар и без веће индустријске основе, заиста толико важна у процесу урбаног развоја у Србији.

Urban shrinkage is no longer a novelty in contemporary urbanization. However, since the concept of shrinking cities was established, the largest number of studied examples has been former highly industrial cities, where the decline in industry has led to population loss. The examples of other cities have not attracted much attention so far. The topic of this work is to look on the urban shrinkage from the viewpoint of towns in Serbia, which have never been real industrial hubs, but as the municipal seats were or still are gathering centres for the rural environment. This topic is locally important, because the tradition of a large number of towns and marketplaces has been nurtured in Serbia, but which has been lost in recent decades. The paper will emphasise the difference between the former and current municipal seats, in order to see whether the role of municipal centres, even without a major industrial basis, is really so important in the process of urban development in Serbia.⁴

1. УВОД

Појава савременог урбаног опадања се везује за бројне разлоге и чиниоце, који могу бити мање-више унутрашњи или спољашњи, а све одликује и да су међусобно испреплетени (Großmann, Haase & Rink, 2008). Ипак, опадање индустрије као привредне гране се често посебно истиче; највећи број изучаваних примера градова у опадању је везан за опадање бивших **индустријских средишта**. Једноставно речено, проблеми у реструктурирању градске индустрије утицали су да се

¹ Др Бранислав Антонић, дипл.инг.арх., асистент на Департману за урбанизам, Универзитет у Београду – Архитектонски факултет, Београд, antonic83@gmail.com.

² Др Александра Ђукић, дипл.инг.арх., редовни професор на Департману за урбанизам, Универзитет у Београду – Архитектонски факултет, Београд, adjukic@afrodita.rcub.bg.ac.rs.

³ Др Јелена Марић, мастер.арх., асистент на Департману за урбанизам, Универзитет у Београду – Архитектонски факултет, Београд, jelena.maric1989@yahoo.com.

⁴ Овај научни рад је урађен ради унапређења истраживачке основе за два међународна пројекта: (1) Еразмус+ КА203 пројекат „Creative Danube: Innovative teaching for inclusive development in small and medium-sized Danubian cities / Креативни Дунав: Иновативна настава за укључени развој малих и средње великих подунавских градова” (2019-2022) и (2) Пројекат „DANube Urban Brand + Building Regional and Local Resilience through the Valorization of Danube’s Cultural Heritage / Дунавски градски бренд + изградња регионалне и локалне отпорности кроз вредновање подунавског културног наслеђа – DANUrB+“ (2020-2022) INTERREG подунавског програма прекограничне сарадње ЕУ.

у датим градовима нагло повећа број незапослених. У већини случајева ови градови су веома брзо изгубили значајан удео свог становништва (Rieniets, 2009). Научно усредсређење на индустрију у процесу урбаног опадања је значајно. М. Бонтје и С. Мустерд (Bontje & Musterd, 2005) у својим истраживањима градова у опадању деле их на три типа у односу на индустрију, где је обичан тип града у опадању тзв. **пост-индустријски или пост-Фордистички град**⁵.

Ипак, у новијим истраживањима се све више поставља питање да ли се са овим занимањем за индустрију као важним чиниоцем урбаног опадања донекле претерало и да ли су се други именовани града као појаве овим занемарили. На пример, опадање градова у пограничном, источном и северном делу Финске током последње деценије 20. века је било веће него опадање индустријских градова у некадашњој источној Немачкој током ове деценије. Ипак, други случај је данас много боље познат из простог разлога што је био у средишту пажње истраживача (Wiechmann, 2009). Занимљиво је овде приметити да је овај део Финске, поред положаја на граници, и изразито сеоских обележја, а градови су мали, ретки, неумрежени и са привредом више везаном за услуживање околног сеоског подручја него на индустрији.

Овим се отварају два питања као значајних за тему опадања у односу на месну привреду. Прво је улога градова као **средишта трговине и услуга** њима зависног окружења. Ово је традиционална улога градова као трговишта са развијеним занатима. Штавише, до почетка 19. века и индустријске револуције ово је био основни начин битисања града као цивилизацијске творевине. Пражњење сеоског залеђа је неповољно утицало на ове градове, који су своје постојање заснивали на сарадњи са селом. Ово је нарочито уочљиво у Источној Европи, где се процес пражњења села десио веома брзо током пар деценија социјализма, који је и идеолошки подстицао раст градова (Wegren, 1995; Musil, 2005). Крајем социјализма овај процес је чак био убрзан, јер су се многа села већ демографски испразнила.

Друго питање се везује за савремене токове развоја умрежавања и повезаности градова, који се могу подвести под општи појам **глобализације**. К. Палагст (Pallagst, 2007) сматра глобализацију кључним чиниоцем урбаног раста и опадања у 21. веку. За савремени град није довољно само да буде повезан са непосредним окружењем, већ и шире, на нивоу државе и света. Брз проток података и развијен саобраћај као предуслови глобалног града код градова у опадању управо мањају (Wolf, 2014). Због тога их можемо назвати и „**неглобалним градовима**“ (Ren, 2011). Свакако је глобализација већи изазов за мале градове, где су локални ресурси ограничени. Одређена истраживања управо наглашавају да су мали и просторно удаљени градови много подложнији урбаном опадању него велики и средњи градови, као што је уочено на примеру градова бивших социјалистичких држава (Restrepo Cadavid и др., 2017).

Већ летимичан поглед садашњег стања **градова у Србији** показује да се многи од светских и регионалних трендова могу приметити на нивоу државе. За почетак јасно је да већина градова опада, пошто је преко 70% њих имало пар броја становника на последњем попису из 2011. године, а мањи градови су више подложни урбаном опадању (Антонић и др., 2020). Ипак, градска насеља у Србији обухватају и насеља која су седишта општина⁶ и она која то нису, а постоји и обрнуто – средишта општина која су званично сеоска насеља. Затим, ова тема је локално значајна и стога што је у Србији дуго негована традиција великог броја градића и варошица и већег броја мањих општина, која се последњих деценија изгубила.

Циљ рада је управо да истражи **разлика** између бивших и садашњих градића-седишта општина у Србији, како би се уочило да ли је улога **малих седишта општине**, макар и без веће индустријске основе, заиста толико важна у процесу урбаног опадања и раста. Значајно је овде напоменути да је ниво општине (тј. јединице локалне самоуправе) у Србији једини који суштински има елементе децентрализације, осим регионалног у случају Војводине (Васиљевић, 2007). Ово ће бити посматрано из угла садашњих и бивших седишта општина, а упоредо ће се дати и однос између сеоских и градских седишта општина. Овим ће се на прави начин сагледати који елемент је кључан за развој једног насеља; да поседује звање градског насеља или да је седиште општине, ма колико она била мала и/или неразвијена. На основу спроведеног истраживања дата и закључна разматрања како се у будућности треба односити ка овој теми.

⁵ Овај модел се називом везује за познатог америчког индустријалца Хенрија Форда (енг. *Henry Ford*), творца велике америчке аутомобилске компаније „Форд“ и утемељитеља савремене индустрије на засноване покретној траци.

⁶ Мисли се на уобичајено поимање појма општине, па се под овим подразумевају све јединице локалне самоуправе.

2. МЕТОДОЛОГИЈА

Методолошки је рад постављен као **статистичка анализа** и то на примеру **демографских кретања градова** у Србији од првог пописа после Другог светског рата, из 1948. године. Поред тога, као кључни попис у анализи је узет попис из 1961. године, због тога што се данашња управна подела Србије на општине готово уопште није мењала више деценија, тачније од 1965. године, када је спроведено значајно укрупњавање општина. Даље, ово је и последњи попис на ком је дошло до осетног повећања броја градских насеља, тј. њиховог превођења из скупа сеоских. Њихов број је растао и на следећа два пописа (1971. и 1981.), да би од пописа 1981. године поступак повећања броја градских насеља је у потпуности заустављен (Стевановић, 2004). Данас Србија званично има 167 градских насеља⁷ (РЗС, 2014). Поред пописа из 1961. године, као битни пописи биће узети у обзир и пописи из 1991. година, као години преласка из социјализма у пост-социјализам, и последњи званичан попис из 2011. године.

Како су у средишту пажње **мали градови** у даљој анализи ће се узети само градска насеља која немају више од 10.000 становника. Ово је у складу и са концептом града у опадању, где се **праг до 10.000 становника** узима као разлика између већег и мањег града (енг. *City/Town*)⁸.

У складу са статистичком анализом демографских показатеља, као кључни извор података узима се књига бр. 20 Пописа становништва 2011. године „Упоредни преглед броја становника 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002. и 2011.: Подаци по насељима“, коју је приредио Републички завод за статистику Републике Србије 2014. године. Статистички метод проучава **масовне појаве**, а чему у прилог и број градова у Србији. Сходно „статистичком приступу“, за анализу су најпре изабрана сва градска насеља на подручју Србије ван АП Косово и Метохија који су градска насеља према званичним статистичким подацима. Како је тежња да се изврши и анализа седишта општина у Србији, списак од градских насеља је додатно проширен са сеоским насељима која су истовремено била или су и данас седишта општина у Србији. У складу са претходним, у раду ће се посматрати **четири скупа насеља**⁹:

1. Мали градови која су истовремено и седишта постојећих општина¹⁰;
2. Мали градови која су били седишта општина после другог светског рата, укинутих до 1965. године;
3. Села која су истовремено и седишта постојећих општина; и
4. Села која су била седишта општина после другог светског рата, укинутих до 1965. године¹¹.

Пре саме анализе, биће дат кратак приказ **развоја градских насеља** на тлу Србије од средине 19. века, ради јасније статистичке анализе. Поређењем историјских условљености и исхода статистичке анализе, али поређењем различитих исхода статистичке анализе, изводе се **закључна разматрања** и завршне смернице за даљи развој градова у Србији.

3. МАЛИ ГРАДОВИ У СРБИЈИ ОД ОСНИВАЊА САВРЕМЕНЕ СРБИЈЕ

Може се приметити да су мали градови у Србији имали значајнију улогу раније него данас. Чак и пре савремене српске државе на овим просторима су прво постојали средњовековни градови, а потом и отоманске касабе и паланке. **Касабе** су биле сасвим мала градска насеља без одбрамбених зидина. Три касабе су постојале на тлу данашње Србије: Палеж (Обреновац), (Мачванска) Митровица и Лешница. Б. Којић (1970) их је сматрао лоше уређеним насељима. За разлику од касаба, **паланке** су имале одбрамбену улогу у виду утврђења од палисада, па су се јављале на стратешки важним путевима, попут Цариградског друма или Дунава као пловног пута (Просвета, 1986). У складу са овим ова утврђења су касније неретко била језгро за нова градска средишта. Тако данас у Србији постоје Смедеревска Паланка и Бела Паланка дуж некадашњег Цариградског друма, односно Бачка Паланка, Банатска Паланка и Брза Паланка на Дунаву. Осим Банатске Паланке, ово су све данас градска насеља.

Ипак, „златно доба“ малих градова на подручју Србији је током 19. века, када је она прво била самостална кнежевина, а потом, од 1882. године, и краљевина. У ово време у српски речник

⁷ У даљем тексту ће се спомињати као градови.

⁸ Ово би у српском језику могло бити раздвојено према разлици између града и варошице/градића.

⁹ Дата подела је на основу данас званичне поделе на градска и сеоска насеља.

¹⁰ Градовима у скупинама 1 и 2 се сматрају сва насеља која су данас званична градска. То значи да многа од њих нису била у овом звању пре 1981. године.

¹¹ Овде се прави изузетак за два сеоска насеља, Бајмока и Сивца у Бачкој, која су у овој скупини имала нешто више од 10.000 становника на првим пописима од 1948. године. Изузетак је у намени целовитог обухвата у анализи.

улази назив **варошица** за мало градско насеље. Сама реч је мађарског порекла, изведена од мађарске речи за град.¹²

Према првом одговарајућем закону Кнежевине Србије, **Закону о томе која су места у Србији окружне вароши, варошице, а која су села** из 1866. године сва насељена места су била подељена на вароши (градове), варошице (градиће) и села. Варошице су и пре овога постојале на тлу тадашње Србије, а добијање овог звања спровођено је указом. Према наведеном закону варошице су биле насеља између града и села. Иако су обавезно биле мање од градова/вароши, варошице су слично њима имале становништво које се махом бавило трговином и занатима, биле су збијене градње, положене на раскршћу путева и имале су право на месечни или недељни вашар (тј. панађур) (Костић, 1928). Гледано из угла величине, варошице су биле мала насеља, неретко мање и од околних села. После доношења овог закона број варошица у Србији се нагло повећао, како би сваки срез (општина) има макар варошицу за седиште, што често није био случај (тзв. сеоски срезови). Већ почетком 20. века број варошица се толико повећао да је било и оних без положаја седишта среза. Број варошица (па и вароши) посебно се повећавао се приликом присаједињења нових подручја јужне Србије. Тако је пред Први светски рат била **61 варошица** у Краљевини Србији (Којић, 1970). Попис Краљевине Србије из 1910. године показује да су многе варошице и даље биле мала насеља, често са пар стотина становника.

За разлику од Кнежевине/Краљевине Србије, подручје данашње **Војводине** је имало релативно мало градских насеља, јер аустријски (18. век) и угарски закони (19. век) нису препознавали појам малих градова (Костић, 1928). На тлу Хабзбуршког царства, а касније Аустроугарске постојала је једино установа слободног краљевског града, тј. **градова са градским правима**¹³. Овакав положај су током битисања царства на овим просторима (18-19. век) стекли мање-више сви данас велики градови Војводине. И поред овог положаја, многи градови су на свом ободу и по изгледу и по (пољо)привредним делатностима више наликовали на села, а присутно је било и обрнуто; средишта многих већих села у Банату, Бачкој и Срему су имала градска обележја (Симоновић и Рибар, 1993). Поред тога, и градска и сеоска насеља на тлу Војводине су већ средином 19. века била прилично велика (Sebök, 2005). Услед свега изнетог треба приметити да је простор данашње Војводине био више урбанизован почетком 20. века у односу на друге крајеве Југоисточне Европе.

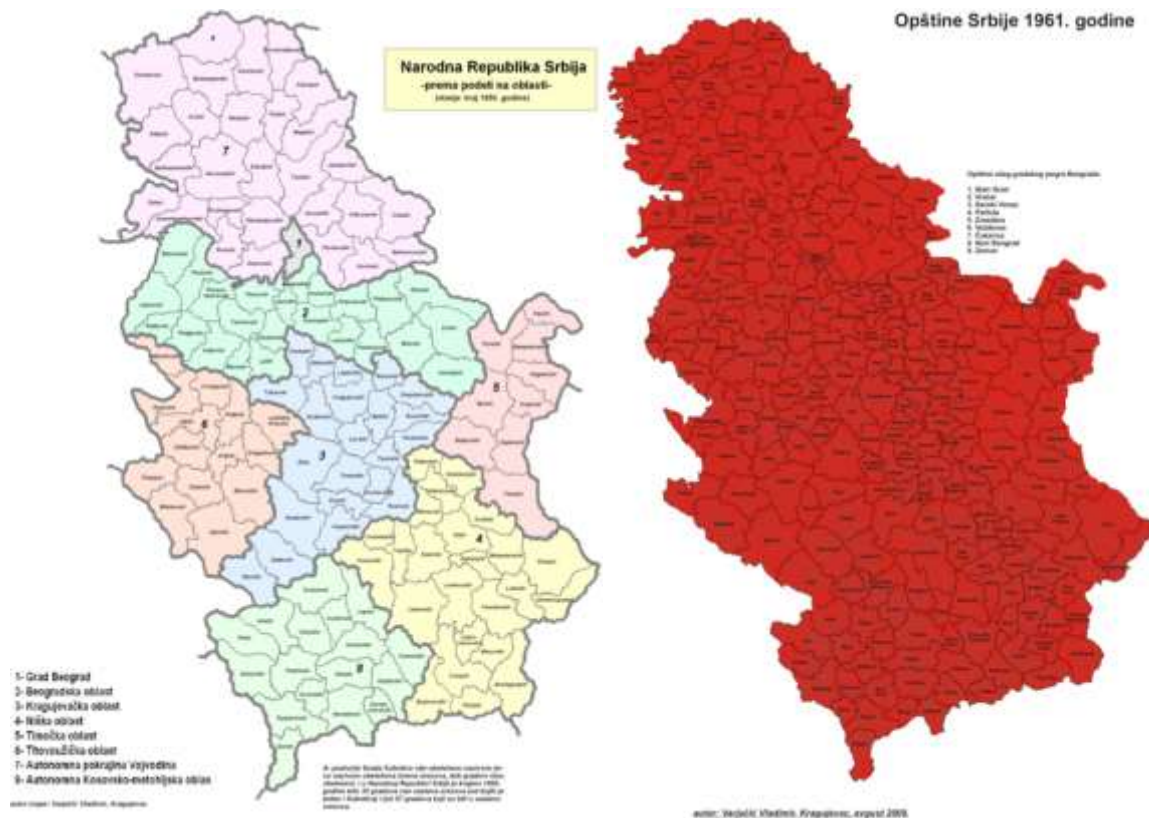
Прво место простора данашње Војводине по нивоу **урбанизованости** се показало већ на првом попису Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (СХС) 1921. године. На њему је већ 1/3 становништва Војводине живела у градовима (Пушић, 1987). Када се ово упореди са простором средишње Србије и другим српским крајевима лако се сагледава да су постојале **велике разлике односа град-село широм Краљевине СХС**. Ранији закон из 1866. године (уз Допуну из 1885. године) непосредно после Првог светског рата је проширен на српска подручја у оквиру краљевине СХС која дотад нису била у саставу Краљевине Србије, тј. данашњу Војводину и Црну Гору. Поред њега, почетком 1920-их година донети су нови закони, попут закона о општинама, закона о управи и самоуправи градова и закон о обласној и среској самоуправи (Костић, 1928). И поред тога, дати закони нису много изменили локалне начине градске и среске управе између два светска рата.

Парадоксално је да су после Другог светског рата многа мања градска насеља (варошице) поново преведена у сеоска. Ово се десило и бројним варошицама које су биле седишта општина, а је и број општина (или срезова) значајно смањен (Димић, 2001) (слика 1). Разлог овоме је што су у ово време у тадашњој Југославији први пут примењена **научна мерила и показатељи** за одређивање градских насеља, која су морала „имати најмање две хиљаде становника и 90% непољопривредног становништва“ (Стевановић, 2004, стр. 110). Поред градских насеља, разликовала су се и мешовита и сеоска насеља. Управо је највећи број насеља раније означених као варошице преведен у ову, „прелазну врсту“ **мешовитих насеља**, која су могла имати између 300 и 15.000 становника и приближно једнак удео пољопривредног и непољопривредног становништва (Мацура, 1954). Тако је 1948. године било свега 64 града у тадашњој Србији, али се њихов број нагло повећао до 1981. године услед деаграризације многих мешовитих и важнијих сеоских насеља. Слично, томе, током прве две послератне деценије је нагло нарастао и број општина, чија су седишта често била мешовита и сеоска насеља (слика 2). Међутим, многе од нових општина су укинуте до **1965. године**, а надаље није било значајнијих промена по питању њиховог броја и величине.

¹² Реч *варошица* изведена је од мађарског речи *варош* (тј. њена је умањеница), која у дословном преводу значи *град* (мађ. *város*), а даље води порекло од мађарског речи за тврђаву (мађ. *vár*).

¹³ У већини бивших хабзбуршких подручја овакво градско насеље се назива *град са статутом*, тј. *град са градским правима*.

На попису **1981.** године је био посебно видан **нагли скок броја градских насеља**, пошто су те године укинута мешовита насеља, тј. ова насеља су преведена у градска или сеоска (Стаменковић, 2004). Тако је 1981. године на простору целе Србије било укупно 191 градско насеље, од чега 113 у Средишњој Србији, 52 у Војводини и 26 на Косову и Метохији (Стевановић, 2004). Касније се број градских насеља једва повећао на данашњих 167¹⁴ градских насеља у Србији¹⁵.

Слике 1. и 2: Управна подела Србије 1949-51. (лево) и почетком 1960-их година (десно), где се уочава нагли пораст броја општина (аутор: В. Варјачић, 2009/2013; извор: Српска Википедија).

4. СТАТИСТИЧКА АНАЛИЗА ДЕМОГРАФСКИХ ПОКАЗАТЕЉА

Пре уласка у даљу анализу, неопходно је прво дати **главне бројке** анализираних насеља за сва четири скупа. На основу постављених мерила (до 10.000 становника, градски статус или садашње/бивше седиште општине), укупно је издвојено и потом анализирано **122 насеља** и то:

1. **46 (37,7%)** малих градова који су истовремено седишта постојећих општина;
2. **7 (5,7%)** малих градова који су била седишта општина после другог светског рата, укинутих до 1965. године;
3. **20 (16,4%)** села која су истовремено седишта постојећих општина; и
4. **49 (40,2%)** села која су била седишта општина после другог светског рата, укинутих до 1965. године.

4.1. Анализа стања 1948. Године

Први попис становништва после Другог светског рата био је 1948. године. 122 издвојена напред насеља имала су укупно **318.190 становника**, што је 5,5% укупног становништва Србије. За њих се уочавају се следећи подаци:

¹⁴ Део Србије без Косова и Метохије.

¹⁵ Ове промене су биле нешто веће протекле четири деценије него што се то види из овог броја, јер су нека градска насеља, која су суштински била предграђа већих градова (нпр., Београда, Крагујевца), њима управо и припојена, чиме су искључена са списка самосталних насељених места.

Табела 1: Анализа стања према Попису из 1948. Године

Бр.	Скуп	Укупно стан.		Просечна величина	Крајности по величини	
		Број	Удео		Највеће	Најмање
1.	Мали градови – седишта општина	128.596	40,4%	2.796	Нови Кнежевац (7.246 стан.)	Лучани (423 стан.)
2.	Мали градови – бивша седишта општина	8.396	2,6%	1.199	Доњи Милановац (2.274 стан.)	Ресавица (453 стан.)
3.	Села – седишта општина	37.416	11,7%	1.871	Богатић (5.662 стан.)	Дољевац (416 стан.)
4.	Села – бивша седишта општина	143.782	45,2%	2.934	Бајмок (11.188 стан.)	Девићи (1 стан.)

Овде је од значаја приметити су највећа насеља 1948. године била села која су касније изгубила положај седишта општине, док су најмањи били градови који су слично томе касније изгубили овај положај. Такође, највеће насеље од 122 насеља је било Бајмок (уједно и најсеверније), док је најмање било Девићи код Ивањице са свега једним становником, а које је очигледно наменски основано у то време као место окупљања изразито сеоског подручја у горњем току реке Студенице.

4.2. Анализа стања 1961. године

До 1960-их година успостављен је низ нових општина са значајно мањим насељима као седиштима. Због тога је. Као што је речено, попис становништва из 1961. године веома битан. У анализираним насељима тада је живело **362.116 становника**, што је било за 13,6% више у односу на попис из 1948. године, али се удео становника у овим насељима у укупном становништву Србије незнатно смањио (на 5,4% или за 0,1%). Занимљиво је приметити да су много брже расла мања насеља без обзира ком скупу припадала, па је просек раста по насељу би чак 70,8%, што је много више од просечног раста од 13,6% гледано за сва насеља укупно. Стање и кретања по четири скупа насеља је било следеће:

Табела 2: Анализа стања према Попису из 1961. године

Бр.	Скуп	Укупно стан.		Просечна величина	Крајности по величини	
		Број	Удео		Највеће	Најмање
1.	Мали градови – седишта општина	155.488	42,9% (+2,5%)	3.380	Нови Кнежевац (8.235 стан.)	Косјерић (630 стан.)
2.	Мали градови – бивша седишта општина	13.202	3,6% (+1,0%)	1.886	Вучје (2.680 стан.)	Гуча (932 стан.)
3.	Села – седишта општина	41.443	11,4% (-0,3%)	2.072	Богатић (6.413 стан.)	Дољевац (274 стан.)
4.	Села – бивша седишта општина	151.983	42,0% (-3,2%)	3.102	Сивац (11.448 стан.)	Девићи (56 стан.)

Табела 3: Анализа кретања становника у међупописном раздобљу 1948-1961. (СО – седиште општине; БСО – бивше седиште општине)

Бр.	Скуп	Кретање 1948-61.		Раст / опадање			
		Број	Удео	Раст >20%	Раст <20%	Пад <20%	Пад >20%
1.	Мали градови – СО	+26.892	+20,9%	27 (58,7%)	17 (37,0%)	2 (5,3%)	0
2.	Мали градови – БСО	+4.806	+57,2%	5 (71,4%)	2 (28,6%)	0	0
3.	Села – СО	+4.027	+10,7%	5 (25,0%)	11 (55,0%)	2 (10,0%)	2 (10,0%)
4.	Села – БСО	+8.201	+5,7%	10 (20,4%)	26 (53,1%)	13 (26,5%)	0

Иако се у целини узев може рећи да је огромна већина насеља имала демографски раст, ипак се уочава да су брже расла насеља градског вида, без обзира да ли су она касније задржала или изгубила положај седишта општине. Овим се јасно оцртава **идеолошка разлика град-село** у раном југословенском социјализму, где су градови имали повлашћен положај у развоју (Петовар, 2003). Сеоска насеља су спорије расла и међу њима се налази већина анализираних насеља са опадањем становништва. Ако се претходно може означити на неповољно, онда се други тренд уједначавања посматраних насеља, тј. да су **мања насеља-седишта општине брже раста него већа**, изузимајући питање да ли су градска или сеоска, може узети као повољан.

4.3. Анализа стања 1991. године

1991. година представља преломну годину када је дошло до распада социјалистичке Југославије и почетка пост-социјалистичке транзиције. У складу са овим, попис ове године јасно заокружује стање насеља у Србији на крају социјализма. На овом попису забележен је и највећи број житеља у анализираним насељима – **469.235 становника**, што је био раст од 62,7% у односу на 1961. годину. Тиме је удео становника у истраживаним насељима порастао на нивоу Србије на 6,0%. Ако се гледа засебно градско становништво на нивоу републике, овде су анализирана насеља имала 11,1% градског становништва. Стање и кретања по четири скупа насеља је било следеће:

Табела 4: Анализа стања према Попису из 1991. године

Бр.	Скуп	Укупно стан.		Просечна величина	Крајности по величини	
		Број	Удео		Највеће	Најмање
1.	Мали градови – седишта општина	259.957	55,4% (+12,5%)	5.651	Кладово (9.626 стан.)	Мионица (1.679 стан.)
2.	Мали градови – бивша седишта општина	19.277	4,1% (+0,5%)	2.754	Мачв. Митровица (3.788 стан.)	Брза Паланка (1.557 стан.)
3.	Села – седишта општина	56.508	12,0% (+0,6%)	2.825	Богатић (7.346 стан.)	Црна Трава (688 стан.)
4.	Села – бивша седишта општина	133.493	28,4% (-13,6%)	2.724	Сивац (9.514 стан.)	Девићи (219 стан.)

Табела 5: Анализа кретања становника у међупописном раздобљу 1961-1991.

Бр.	Скуп	Кретање 1961-91.		Раст / опадање			
		Број	Удео	Раст >20%	Раст <20%	Пад <20%	Пад >20%
1.	Мали градови – СО	+104.469	+67,2%	33 (71,7%)	8 (17,4%)	5 (10,7%)	0
2.	Мали градови – БСО	+6.075	+46,0%	6 (85,7%)	0	1 (14,3%)	0
3.	Села – СО	+15.065	+36,4%	12 (60,0%)	4 (20,0%)	2 (10,0%)	2 (10,0%)
4.	Села – БСО	-18.490	-12,2%	8 (16,3)	7 (14,3%)	17 (34,7%)	17 (34,7%)

Неколико трендова се може уочити током раздобља 1961-1991. пре свега, **градска насеља која су у исто време и седишта општина** својом величином су значајно одмакла од осталих градских насеља. Ово је исход тога што су ово била и највећа насеља раније, али нарочито стога што су имала најбржи раст. Као супротност њима, насеља која су била сеоска, а која су још и изгубила положај седишта општине током 1960-их година, су 1991. године **једина показала пад** броја становника. Код ових насеља су једино забележено да већина насеља опада (69%), од којих је ово било осетно код трећине. На основу тога не чуди што је становништво ове скупине смањило удео за чак 13,6% у укупном становништву анализираних насеља. Што се тиче поделе село-град, **градска насеља** су у целини била у бољем стању него сеоска, иако је разлика између насеља са положајем седишта општине и оних која су то изгубила почела да расте, па су тако сеоска насеља која су истовремено и седишта општина забележила повећање удела свог становништва у укупном, што није био случај у претходној анализи.

4.4. Анализа стања 2011. године

Последњи попис из 2011. године јасно је показао силазни демографски тренд на нивоу целе Србије. Ово се може свакако рећи и сва насеља која су овде истраживана, јер укупан број становника у њима био **429.559**, тј. са падом од 12,1% у односу на 1991. годину. Ипак, услед пада укупног становништва на нивоу државе и даље је у њима живело 6,0% становништва Србије. Са друге стране, њихов удео спрам градског становништва опао на 10,1%, односно за један посто, што говори о бољем положају великих градова. Стање и кретања по четири скупа насеља су били следећи:

Табела 6: Анализа стања према Попису из 2011. године

Бр.	Скуп	Укупно стан.		Просечна величина	Крајности по величини	
		Број	Удео		Највеће	Најмање
1.	Мали градови – седишта општина	251.372	58,5%	5.465	Жабал (9.161 стан.)	Мионица (1.620 стан.)
2.	Мали градови – бивша	15.934	3,7%	2.276	Мачв. Митровица	Брза Паланка

	седишта општина				(3.873 стан.)	(860 стан.)
3.	Села – седишта општина	52.293	12,2%	2.615	Богатић (6.488 стан.)	Црна Трава (434 стан.)
4.	Села – бивша седишта општина	109.960	25,6%	2.244	Сивац (7.895 стан.)	Власина Округлица (128 стан.)

Табела 7: Анализа кретања становника у међупописном раздобљу 1991-2011.

Бр.	Скуп	Кретање 1991-2011.		Раст / опадање			
		Број	Удео	Раст >20%	Раст <20%	Пад <20%	Пад >20%
1.	Мали градови – СО	-8.585	-3,3%	0	19 (41,3%)	26 (56,5%)	1 (2,2%)
2.	Мали градови – БСО	-3.343	-17,3%	0	1 / 14,3%	3 (42,9%)	3 (42,9%)
3.	Села – СО	-4.215	-7,4%	1 (5,0%)	4 (20,0%)	11 (55,0%)	4 (20,0%)
4.	Села – БСО	-23.533	-17,6%	0	2 (4,1%)	25 (51,0%)	22 (44,9%)

Иако је општи утисак да је **огромна већина** истраживаних насеља (95 или 77,8%) први пут забележила **пад** броја становника, ипак се виде разлике између четири скупа насеља. Градска насеља која су и седишта општине су и даље остала у најбољем положају, уз релативно мали пад од 3,3%. Битно је истаћи да су после њих најбоље показатеље показала сеоска насеља која су седишта општина, док су се градска насеља без положаја седишта општине готово изједначила по паду становништва са сеоским у истом статусу. Шта више, пад **бивших седишта општине** био је веома озбиљан, **-17,5%** током раздобља 1991-2011., близу укупног пада сеоског становништва у Србији (-19,0%). Очигледно је да се током раздобља транзиције предност положаја градског насеља у потпуности истопила у корист **положаја седишта општине**, без обзира да ли је у питању град или село.

4.5. Пресек стања 1948-1961-1991-2011.

Збирни приказ стања током ове две пресечне године је дат испод:

Табела 8: Збирни приказ демографске анализе истраживаних насеља

Бр.	Параметар Скуп	Раздобље				Насеља са растом/падом		
		1948-1961.	1961-1991.	1991-2011.	1961-2011.	1961	1991.	2011.
1.	Мали градови – седишта општина	+20,9%	+67,2%	-3,3%	+61,7%	44 / 2	41 / 5	19 / 27
2.	Мали градови – бивша седишта општина	+57,2%	+46,0%	-17,3%	+20,7%	7 / 0	6 / 1	1 / 6
3.	Села – седишта општина	+10,7%	+36,4%	-7,4%	+26,2%	18 / 2	16 / 4	5 / 15
4.	Села – бивша седишта општина	+5,7%	-12,2%	-17,6%	-27,6%	36 / 13	15 / 34	2 / 47

Градови и села који су обележили по својим обележјима анализирани године, тј. пописе:

Табела 9: крајности међу насељима по годинама / пописима (у загради је број скупа насеља којем припада)

Попис Мерило	1948-1961.	1961-1991.	1991-2011.	1961-2011.
Три насеља са највећим растом	Девећи (4), Ресавица (2), Лучани (1)	Бајина Башта (1), Косјерић (1), Дољевац (3),	Чајетина (3), Срем. Карловци (1), Сопот (1)	Бајина Башта (1), Косјерић (1), Дољевац (3)
Три насеља са највећим падом	Дољевац (3), Црна Трава (3), Власе (4),	Власина Округлица (4), Црна Трава (3), Кална (4)	Власина Округлица (4), Кална (4), Јабуковац (4)	Власина Округлица (4), Кална (4), Црна Трава (3)

5. ЗАКЉУЧАК

Последње две табеле јасно приказују **највеће добитнике и губитнике** међу малим насељима која су садашња или су бивша седишта општина у Србији. Очигледно је да су градска насеља која су била и остала седишта општина у Србији највећи добитници у развојним процесима током протеклих пола века, док су на другој страни сеоска насеља која су пре педесетак година управо

изгубила овај положај. Такође се сагледава да су остала два скупа насеља, иако између споменутих насеља-добитника и насеља-губитника, ипак донекле различита. Док је током социјализма (пре 1991.) више значило да насеље буде званично градско, док током пост-социјалистичке транзиције (после 1991.) делује да је **положај седишта општине** битнији, без обзира на обележја саме општине, да ли је развијена или не, односно да ли је њено седиште веће или мање, званично градско или сеоско насеља.

Последње запажање се може довести са општим кретањима у пост-социјалистичком развоју привреде, где се уочава све већи значај и потом и превласт **терцијарног сектора** (трговина, пословање, услуге, туризам). Слично се показало и у развоју бивших социјалистичких градова и шире, јер је терцијарни сектор постао кључан покретач градског развоја, док је раније битна индустрија доживела велики пад (Stanilov, 2007). Ово се лепо види из тога да је туристички развијена **Чајетина** управо имала највећи процентуални раст становништва у раздобљу 1991-2011. међу истраживаним насељима. После ње следе Сремски Карловци са такође значајним уделом терцијарног (туристичког и културног) сектора, али са елементима предграђа Новог Сада, што је сигурно значајно и код Сопота на трећем месту.

Што се тиче насеља која су у демографском смислу била највећи губитници током назначеног раздобља то су све сеоска насеља-седишта бивших општина у **Источној и Југоисточној Србији**, чиме се подвлачи и значај **регионалне припадности**. Регионално се уочава и да међу насељима-крајностима **нема војвођанских насеља**, што говори и о томе да је постојећа мрежа насеља и средишта окупљања већ одавно утврђена и то већ вероватно крајем аустроугарске управе. Насеља Западне Србије су приближно између.

На крају треба приметити последње раздобље **пост-социјалистичке транзиције** говори да се готово 80% истраживаних насеља губи становништво. Ово је свакако израженије код насеља која нису седишта општине.

У складу са овим налазима могу дати и препоруке за будући развој наведених насеља:

- 1) Код насеља која су данас **седишта општина** овај положај треба очувати, пошто он са собом повлачи и положај места окупљања и средишта локалне привреде, па је код огромне већине њих кључан по њихово савремено битисање;
- 2) За **већину насеља без седишта општине** најбољи подстицај за развој би била **већа управна децентрализација Србије**, која би сигурно имала повољнији утицај на успоравање или чак спречавање опадања малих насеља у Србији са потенцијалом средишта окупљања. Овде се посебно мисли на **планско уситњавање општина**, које су данас веома простране на нивоу Србије;
- 3) Код одређених насеља развој која имају ванредне могућности **развоја терцијарног сектора**, а посебно **туризма и културе**, треба управо то подстицати са вишег нивоа (држава, покрајина), јер се показује да највећи добитници пост-социјалистичке транзиције међу истраживаним насељима управо имају овај профил;
- 4) Код **насеља са огромним падом становништва (60-80%)** чини се да је овај пад толики да већ уочени „стандардни“ модели развоја градова у опадању не би дали очекиване ефекте. У овом случају се отвара поље за спровођење **иновативних приступа**, где би се насеља или поједини њихови делови претворили у специјализована и тематска насеља, попут насеља-хотела и насеља-пансиона, етно-комплекса, пензионерских насеља или насеља за боравак студентата у природи.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Bontje, M. & S. Musterd (2005): Understanding Shrinkage in European Regions. *Built Environment*, 38(2), 153-161. DOI: 10.2148/benv.38.2.153.
- Großmann, K., Haase, A. & Rink, D. (2008). *Schrumpfung definieren – Reflexionen zu Begriff, Konzept und Debatte*. Conference proceedings of the Conference „Nach dem Schrumpfen“, Leipzig, Germany.
- Musil, J. (2005). City development in Central and Eastern Europe before 1990: Historical context and socialist legacies. In I. Hamilton, K. Dimitrovska Andrews & N. Pichler-Milanović (Eds.), *Transformation of cities in central and Eastern Europe: Towards globalization* (pp. 22-43). Tokyo; New York; Paris: UN University Press
- Pallagst, K. (2007). *Growth management in the US between theory and practice*. Aldershot, UK: Ashgate.
- Renn, A. (2011, December 16). What Does Globalization Mean to Non-Global Cities? *Buffalo Rising*. Retrieved from <https://www.buffalorising.com/2011/12/what-does-globalization-mean-to-non-global-cities/>.
- Restrepo Cadavid, P., Cineas, G., Quintero, L. & Zhukova, S. (2017). *Cities in Eastern Europe and Central Asia: A Story of Urban Growth and Decline*. Washington, DC: World Bank.
- Rieniets, T. (2009). Shrinking Cities: Causes and Effects of Urban Population Losses in the Twentieth Century. *Nature and Culture*, 4(3), 231-254. DOI: 10.3167/nc.2009.040302.
- Sebök L. (2005). *Az 1869. Évi Népszámlálás Vallási Adatai (Верско опредељење по Попису из 1869. године)*. Levéltár. Преузето са: <https://mek.oszk.hu/05900/05936/05936.pdf>.

- Stanilov, K. (Ed.) (2007). *The Post-Socialist City*. Dordrecht: Springer Netherlands, DOI: 10.1007/978-1-4020-6053-3.
- Wegren, S. (1995). Rural migration and agrarian reform in Russia: A research note. *Europe-Asia Studies*, 47(5), 877-888. DOI: 10.1080/09668139508412292.
- Wiechmann, T. (2009). Conversion Strategies under Uncertainty in Post-Socialist Shrinking Cities: The Example of Dresden in Eastern Germany. In K. Pallagst, J. Aber, I. Audirac, E. Cunningham-Sabot, S. Fol, C. Martinez-Fernandez, S. ... & T. Wu (Eds.): *The Future of Shrinking Cities* (pp. 5-15). Berkeley: University of California. Retrieved from <http://escholarship.org/uc/item/7zz6s7bm>
- Wolf, M. (2014). Shaping Globalization. *Finance & Development*, 51(3), 22–25.
- Антонић, Б., Ђукић, А. и Марић, Ј. (2020). Размере опадања градова у Србији на почетку трећег миленијума: садашњи трендови и поуке за будућност. У: А. Јевтић и Б. Драшковић (ур.), *Будућност градова и урбанизма* (стр. 31-41). Научно-стручни скуп: Летња школа урбанизма 2020, Пролом бања, Србија, 1-3. јул 2020. Београд: Удружење урбаниста Србије, ISBN 978-86-84275-42-6, COBISS.SR-ID 15941129.
- Васиљевић, Д. (2007) Нови законски оквир за локалну самоуправу у Србији: Локална самоуправа у Србији. у З. Злокапа, Д. Дамјановић (ур.) *Модел организације локалне самоуправе: Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Македонија и Србија* (стр. 182-227). Београд: Палго центар.
- Група аутора (1986). *Мала енциклопедија Просвета: четврто издање*. Београд: Просвета.
- Димић, Љ. (2001). *Историја српске државности: 3*. Нови Сад: САНУ (огранак).
- Којић, Б. (1970). *Варошице у Србији 19. века*. Београд: Грађевинска књига.
- Костић, Л. (1928). *Закон о местима са пописом свих вароши и варошица са коментаром*. Београд: Библиотека савремене општине 13.
- Мацура, М. (1954). *Један нов критериј за разграничење градског и сеоског становништва*. Београд: 2. годишњи састанак Југословенског статистичког друштва.
- Петовар, К. (2003). *Урбана социологија: Наши градови између државе и грађанина*. Београд: ГФ, АФ и ИАУС.
- Пушић, Љ. (1987). *Урбанистички развој градова у Војводини у 19. и првој половини 20. века*. Нови Сад: Матица Српска.
- Републички завод за статистику – РЗС (2014). *Упоредни преглед броја становника 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002. и 2011.: Подаци по насељима*. Београд: РЗС.
- Симоновић, Ђ. и Рибар М. (1993). *Уређење сеоских територија и насеља: урбанизација села*. Београд: ИБИ - Инжењеринг и пројектовање.
- Стаменковић, С. (2004). Нека актуелна питања просторне организације мреже насеља и релевантни демографски проблеми у Србији. *Демографија* 1, 115-134. Преузето са: <http://www.gef.bg.ac.rs/img/upload/files/ТЕКСТ-8а.pdf>.
- Стевановић, Р. (2004). Градска насеља Републике Србије у пописима становништва од 1948. до 2002. године. *Становништво*, 42 (1-4), 109–126. Преузето са http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/stanov/XLII_1-4/d06/download_ser_lat, приступљено 7. 3. 2022.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

711(082)
711.21(497.11)(082)
502.131.1:711(497.11)(082)

ЛЕТЊА школа урбанизма (18 ; 2022 ; Врњачка Бања)

Здрави град ; Е-простор - нови информациони систем катастра непокретности ; Нови облици туризма ; Дигитализација јавних простора = Healthy city ; E-space – new real estate cadastre info-system ; New forms of tourism ; Digitalization of public spaces / Међународна конференција 18. Летња школа урбанизма и одрживог развоја = International conference 18th Summer school of urbanism and sustainable development, Врњачка Бања, 19-21. мај 2022. ; [организатори] Удружење урбаниста Србије [и] Републички геодетски завод = [organizers] Serbian Town Planning Association [and] Republic Geodetic Authority ; [уредници, editors] Александар Јевтић, Борко Драшковић]. - Београд : Удружење урбаниста Србије, 2022 (Ниш : Униграф). - 271 стр. : илустр. ; 30 cm

Део текста упоредо на срп. и енгл. језику. - Тираж 300. - Напомене и библиографске референце уз радове. - Библиографија уз сваки рад. - Abstracts.

ISBN 978-86-84275-45-7

а) Урбанистичко планирање - Зборници б) Просторно планирање - Србија
- Зборници в) Урбани развој - Одрживи развој - Зборници

COBISS.SR-ID 65744905

**ИНЖЕЊЕРСКА
КОМОРА
СРБИЈЕ**

ISBN-978-86-84275-45-7